

**РЕЗЮМЕ.** В статье рассматривается жизнь и научное достояние заслуженного деятеля науки Каракалпакстан, доктора исторических наук Рзамбета Косбергенова. статье раскрыта огромное научное значение монографии, научная новизна докторской и кандидатской диссертации ученого, профессора Р.Косбергенова в современной исторической науке.

**SUMMARY.** The article considers the life and scientific heritage of the Honored Scientist of Karakalpakstan, Doctor of Historical Sciences Rzamбет Kosbergenov. The article reveals the enormous scientific significance of the monograph, the scientific novelty of the doctoral and candidate dissertation of the scientist, professor R. Kosbergenov in modern historical science.

## TARIYXÍY-MÁDENIY MIYRAS OBYEKTLERINIŇ TURIZMDI RAWAJLANDÍRÍWDAĞÍ ORNÍ

**F.M.Najimova** – *assistent oqıtıwshı*

*Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı*

**Tayanch so'zlar:** maqbara, masjíd, ziyoratgoh, arxeologiya, arxitektura, yodgorlik, monumental, san'at yodgorliklari, diqqatga sazovor joylar, konservatsiya, restavratsiya, geofizika, geodeziya, 3D skaner, fotogrammetriya.

**Ключевые слова:** мавзолей, мечеть, место паломничества, археология, архитектура, памятник, монументальная, памятники искусства, достопримечательности, консервация, реставрация, геофизика, геодезия, 3Д сканер, фотограмметрия.

**Key words:** mausoleum, mosque, place of pilgrimage, archaeology, architecture, monument, monumental, art monuments, sights, conservation, restoration, geophysics, geodesy, 3D scanner, photogrammetry.

**Kirisiw.** Búgingi kúnge kelip kóplegen izertlewshiler mádeniy hám tariyxıy miyras obyektlardi saqlaw eń aktual global máselelerden biri ekenligine toqtap ótpekte. Bul másele, ásirese, ótken ásiridin 80-90-jılları júz bergen siyasiy hám ekonomikalıq daǵdarıslar, elimizde hám qońsılas mámleketlerdegi úlken ózgerisler sebepli júzege keldi. Mádeniy qádiriýatlardı hám tariyxıy miyras obyektlardi qorǵawǵa degen itibar shette qalıp kete basladı. Mámleketlik shólkemler tárepinen de, ulıwma jámiyet tárepinen de itibardıń keskin tómendewine alıp kelgen edi.

**Tiykargı bólim.** Elimiz aymaǵındaǵı miyras obyektlarinıń mámleketlik shólkemler tárepinen qorǵalıwı sisteması ótken ásiridin 60-70-jıllarında belgilengen principler tiykarında qalıplesip hám burıńǵı jobalı ekonomika sharayatında eń zárúrli esteliklerdin salıstırmalı túrde tek maqul túsetuǵın jaǵdayı támiyinlengen edi.

Biraq sońǵı jıllarda Ózbekstandaǵı ekonomikalıq hám sociallıq ózgerisler bul sistemanı túpten modernizaciyalawdı talap etti. 2001-jıl 30-avgusttaǵı «Mádeniy miyraslar obyektlarin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında»ǵı 269-II-sanlı Ózbekstan Respublikasınıń nızamı [1] hám de 2001-jıl 28-dekabrdegi «Mádeniy miyras obyektlarin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında» Qaraqalpaqstan Respublikasınıń nızamınıń [2] qabıl etiliwi bul jolda zárúrli qádem boldı.

Usı nızamlar menen mádeniy miyras obyektlarin qorǵaw, asıraw hám olardan paydalanıwdı tártipke salıwı aldınnan belgilep beretuǵın bir qatar zárúrli jańa túsinik hám normalar kirgizildi. Biraq onnan tolıq ámeliy paydalanıw ushın bir qansha nızam astı hújjetlerin, atap aytqanda, mádeniy miyras obyektlarinıń birden-bir mámleketlik reestri haqqında, mádeniy miyras obyektlarin mámleketlik tariyxıy-mádeniy ekspertizadan ótkeriw tuwrısındaǵı qaǵıyda hám basqa da ilajlardı islep shıǵıw hám tastıyqlaw zárúr edi. Sonlıqtan da keyingi jıllarda usı nızamlarǵa bir qansha ózgerisler kiritildi hám zárúrli nızam astı hújjetleri islep shıǵılıp tastıyqlandı.

Házirgi waqıtta tariyxıy mádeniy miyras obyektlarin saqlap qalıwı támiyinlewdiń tiykargı shárti-mádeniy miyras obyektleri quramı hám jaǵdayın, jámiyet rawajlanıwınıń zamanagóy sociallıq-ekonomikalıq sharayatların, xalıqlardıń milliy-mádeniy ayrıqshalıqları, dástúrlerin hár tárepleme esapqa alıw hám basqa kóplegen

faktorlar tiykarında mámleket siyasatın jetilistiriw bolıp tabıladı.

Búgingi kúnde Qaraqalpaqstan aymaǵında turizmdi rawajlandırıw, turizmniń tiykargı obyektleri bolǵan tariyxıy-mádeniy esteliklerdi saqlaw, restavraciya hám konservaciya qılıw hám de olardan paydalanıw boyınsha keń kólemli reformalar ámelge asırılıp atır. Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı házirgi kúnge shekem konservaciya-restavraciya jumisları ámelge asırılǵan materiallıq mádeniy miyras obyektlarinıń dizimin tómendegi kesteden kóriwge boladı [keste 1].

Keste 1.

| №                                                         | Obyekt atı                                      | Obyekt mánzili   | Ámelge asırılǵan dáwiri | Qosımsha                     |
|-----------------------------------------------------------|-------------------------------------------------|------------------|-------------------------|------------------------------|
| <b>Arxitektura hám diqqatqa ılayıq orınlar obyektleri</b> |                                                 |                  |                         |                              |
| 1                                                         | Narinjan baba maqbarası (ziyarat etiw ornı)     | Ellikqala rayonı | 2002-2004 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 2                                                         | Chinor baba maqbarası (ziyarat etiw ornı)       | Beruniy rayonı   | 2013-2014 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 3                                                         | Sultan Uvays baba maqbarası (ziyarat etiw ornı) | Beruniy rayonı   | 2013-2014 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 4                                                         | Valiy ata mavzoleyi                             | Beruniy rayonı   | 2013-2014 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 5                                                         | Dawıt ata maqbarası (ziyarat etiw ornı)         | Qońırat rayonı   | 2016-jj.                | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 6                                                         | Mazlumxan sulıw maqbarası (ziyarat etiw ornı)   | Xojeli rayonı    | 2017-2018 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 7                                                         | Qırıq shopan maqbarası                          | Xojeli rayonı    | 2017-2018 jj.           | Mámleketlik byudjet esabınan |

|                               |                                                              |                  |               |                              |
|-------------------------------|--------------------------------------------------------------|------------------|---------------|------------------------------|
| 8                             | Madamin xan maqbarası                                        | Xojeli rayonu    | 2017-2018 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 9                             | Shamun Nabiymavzoley (ziyarat etiw ornı)                     | Xojeli rayonu    | 2017-2018 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 10                            | Bugraxan ata maqbarası                                       | Qonırat rayonu   | 2017-2018 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 11                            | Berdaq baba maqbarası                                        | Bozataw rayonu   | 2018-2019 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 12                            | Aqımbet baqsı maqbarası                                      | Shımbay rayonu   | 2018-2019 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 13                            | Hakim ata (Sulayman Baqırǵanıy) mavzoley (ziyarat etiw ornı) | Moynaq rayonu    | 2019-2021 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 14                            | Shibliy ata maqbarası                                        | Kegeyli rayonu   | 2010-2011 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 15                            | Qaraqum iyshan maqbarası                                     | Shımbay rayonu   | 2010-2011 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 16                            | Shayx Jalil baba maqbarası (ziyarat etiw ornı)               | Qaraózek rayonu  | 2013-2014 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 17                            | Keshirmes baba maqbarası (ziyarat etiw ornı)                 | Beruniy rayonu   | 2015-2016 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 18                            | Shayx Abbas Valiy mavzoley (ziyarat etiw ornı)               | Beruniy rayonu   | 2016-2017 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 19                            | Toqmaq ata maqbarası                                         | Moynaq rayonu    | 2019-2020 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| 20                            | Jantemir iyshan maqbarası                                    | Moynaq rayonu    | 2019-2020 jj. | Qáwenderler esabınan         |
| <b>Arxeologiya obyektleri</b> |                                                              |                  |               |                              |
| 21                            | Topıraq qala                                                 | Ellikqala rayonu | 2018-2019 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 22                            | Úlken Gúldirsın qala                                         | Ellikqala rayonu | 2018-2020 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 23                            | Qızıl qala                                                   | Beruniy rayonu   | 2018-2019 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |
| 24                            | Pil qala                                                     | Beruniy rayonu   | 2018-2019 jj. | Mámleketlik byudjet esabınan |

Respublikamızda turizm rawajlanǵan mámleketler tájiriyesine súylene otırıp, óziniń milliy modeline tiykarlanǵan turizmdi qalıplestiriw ushın bir qansha ilajlar

ámelge asırılıp atır. Bul model ishki múmkinshiliklerge, xalqımızdıń mentalitetine hám jáhán standartlarına saykes keletuǵın talaplardı esapqa alǵan halda ámelge asırılıwı kerekligi belgilep qoyılǵan.

Ózbekstanda xalıqaralıq hám ishki, zıyarat turizminiń rawajlanıwına ayırıqsha itibar qaratılıp atırǵanlıǵı múnasibeti menen aymaqlardaǵı tariyxıy áhmiyetke iye bolǵan tariyxıy-mádeniy obyektlerge jańa sayaxatshılıq baǵdarları ashılıp atır.

Zıyarat turizmin rawajlandırıw hám de onı dúnya jámiyetshiligine tanıstırıwda zárúrli áhmiyetke iye bolǵan ilimiy konferenciya ótkeriw jumları da alıp barılıp atır. Atap aytqanda, 2019-jıldıń 21-23-fevral kúnleri Buxara qalasında Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev baslaması menen mámlekettiń xalıqaralıq maydandaǵı zıyarat turizmi boyınsha poziciyasın asırıw maqsetinde Zıyarat turizmi boyınsha I-Xalıqaralıq forum ótkerildi. Usı forum sheńberinde Ózbekstannıń zıyarat turizmi oraylarınan biri retinde tán alınıwına tiyisli Buxara deklaraciyasınıń imzalanıwı úlken áhmiyetke iye boldı [3].

Qaraqalpaqstan aymaǵında xalıq aralıq hám ishki turizm industriyasın rawajlandırıw múmkinshilikleri júdá keń bolıp tabıladi. Usı tarawdı rawajlandırıwda respublikadaǵı tariyxıy hám mádeniy estelikler ayırıqsha áhmiyetke iye bolıp, bir qansha ilajlar ámelge asırılǵan.

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2019-jıl 4-oktyabrdegi «Materiallıq mádeniy miyraстыń kóshpes mülk obyektleriniń milliy dizimin tastıyqlaw haqqındaǵı» 846-sanlı qararı menen Qaraqalpaqstan Respublikası aymaǵında jaylasqan 288 mádeniy miyras obyektleri qayta tastıyqlanıp kirgizildi. Sonnan, 131 arxeologiyalıq estelik, 24 arxitekturalıq estelik, 88 monumetal kórkem óner estelikleri hám 45 dıqqatqa ılayıq orınlar bolıp esaplanadı.

2016-2019-jıllar dawamında ámeldegi nızam-qararlar tiykarında 287 materiallıq mádeniy miyras obyektleriniń kadastr hújjetleri rásmiylestirildi hám mámleketlik kadastrlardıń birden-bir sistemasına tiyisli málimlemeler jaylastırıldı.

2016-2023-jıllarda Ózbekstan Respublikası mámleketlik byudjeti esabınan konservaciya-restavraciya jumları ámelge asırılǵan materiallıq mádeniy miyras obyektlerine toqtap ótsek:

1. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevtiń 2017-jıl 15-16-dekabr kúnleri Qaraqalpaqstan Respublikasına saparı dawamında berilgen tapsırmalar hám keńeytirilgen tárizde ótkerilgen májilis bayanlamasınıń 71-bántine tiykarlanıp Ellikqala rayonındaǵı «Topıraq-qala» arxeologiyalıq obyekti 2018-2019-jıllar dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarǵı ajratılıp, konservaciya jumları ámelge asırıldı.

2. Mádeniy miyras obyektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw ilimiy-óndirislik basqarmasınıń (házirgi Mádeniy miyras agentligi) 2018-jılǵa qayta ońlaw jumları rejesi boyınsha Ellikqala rayonındaǵı «Úlken Gúldirsın qala» arxeologiyalıq obyekti 2018-2020-jıllar dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarǵı ajratılıp, konservaciya jumları ámelge asırıldı.

3. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń «Beruniy rayonu hám Nókis qalasınıń 2014-2016-jıllar aralıǵında qayta qurıw, abadanlastırıw, turizmdi rawajlandırıw boyınsha» 2014-jıl 8-apreldegi 57-sanlı májilis bayanlamasına tiykarlanıp Beruniy rayonındaǵı «Pil qala» hám «Qızıl qala» arxeologiyalıq obyektlerinde 2018-

jıl dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarjı ajratılıp, konservaciya jumislari ámelge asırıldı.

4. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2013-jıl 28-noyabrdegi 341-sanlı bayanlamasına muwapıq, Qońırat rayonındaǵı «Dawıt ata» mavzoleyinde (ziyarat etiw ornı) 2017-2018-jıllar dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarjı ajratılıp, qayta ońlaw, tiklew jumislari ámelge asırıldı.

5. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2017-jıl 17-yanvardaǵı 15-sanlı qararınıń 1-qosımshasınıń 8-bántine muwapıq, Shimbay rayonındaǵı «Aqımbet baqsı» maqbarası, Bozataw rayonındaǵı «Berdaq baba» maqbarası, Xojeli rayonındaǵı «Mazlumxan sulıw» maqbarası, «Qırıq shopan» maqbarası, «Madamin xan» maqbarası, «Shamun Nabi» maqbarasında (ziyarat etiw obyektlari) 2017-2019-jıllar dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarjı ajratılıp qayta ońlaw, tiklew jumislari ámelge asırıldı.

6. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevtiń 2017-jıl 15-16-dekabr kúnleri Qaraqalpaqstan Respublikasına saparı dawamında berilgen tapsırmalar hám keńeytirilgen tárizde ótkerilgen májilis bayanlamasınıń 71-bántiniń hám Ministrler Kabinetiniń 2019-jıl 16-yanvardaǵı «Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Moynaq rayonın kompleksli sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıw ilajları haqqında»ǵı 1-qosımshanıń 41-bántine tiykarlanıp Moynaq rayonındaǵı «Hakim ata – Sulayman Baqırǵaniy» maqbarasında 2019-2021-jıllar dawamında mámleketlik byudjet esabınan qarjı ajratılıp, maqbara qayta qurılıp komplekske aylandırıldı hám jańa qurılıslar qurılıp, átirapı abadanlastırıldı.

7. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2023-jıl 31-maydaǵı «Mádeniy miyras obyektlarinde alıp barılıp atırǵan saqlap qalıwǵa baylanıslı jumislardi muwapıqlasırıw hám olardı nátiyjeli shólkemlestiriw ilajları haqqında»ǵı 102-sanlı májilis bayanlamasınıń (VM-366) 1-qosımsha menen 2023-jılı restavraciya hám qurılıs-ońlaw jumislari ámelge asırılatuǵın mádeniy miyras obyektlarinin mánzilli dizimi Ózbekstan Respublikası Mádeniy miyras agentliginiń 2024-jıl 6-mayda tastıyqlanǵan mánzilli dizimine tiykarlanıp, Xojeli rayoni, «Sarishúńgil» APJ aymaǵında jaylasqan «Mazlumxan sulıw» maqbarası arxitekturalıq obyektińiń qorǵaw zonaların belgilew hám temir pánjereler menen oraw belgilengen.

Usı hújjetlerge muwapıq, Ózbekstan Respublikası Mádeniy miyras ilimiy-izertlew instituti tárepinen Xojeli rayonındaǵı «Mazlumxan sulıw» maqbarasında qorǵaw aymaqların belgilew, temir tosıqlar menen oraw boyınsha joybarlaw-smeta hújjetleri islep shıǵıldı hám usı joybar tiykarında Ózbekstan Respublikası Mádeniy miyras agentligi «Mádeniy miyras obyektlarin restavraciyalaw direkciyası» mámleketlik mákemesiniń Nókis regionallıq restavraciya orayı tárepinen «Mazlumxan sulıw» arxitekturalıq obyektiń 3D skaner negizinde tayarlaǵan pánjere menen oraw jumislari ámelge asırıldı.

Soday-aq, 2024-jıl iyul-noyabr aylarında Xojeli rayonındaǵı «Xalifa Erejep» meshit-maqbarasında Oraylıq Aziya izertlewleri xalıq aralıq instituti (MICAI) tárepinen ońlaw-tiklew jumislari alıp barıldı hám juwmaqlandı. Bul jumslar AQShnıń Ózbekstandaǵı elshileriniń mádeniy miyrastı qásterlep saqlaw qorınıń grantınan paydalanılıp, usı zıyarat ornı qayta tiklendi.

AQSh elshisi Jonatan Xenik Xalifa Erejep maqbarasınıń jańalanǵan konstrukciyasınıń ashılıwın belgilew

maqsetinde Qaraqalpaqstan Respublikası Xojeli qalasında boldı hám óz sózinde:

«Bul áhmiyetli estelik arqalı Qaraqalpaqstannıń bay tariyxı hám mádeniyatı anıq kórsetiledi. Bul Qaraqalpaqstannıń tereń dástúrleri hám áyyemgi ruwxın ózinde sáwlelendiredi», – dedi elshi Xenik zıyarat ornına saparı waqtında. Onıń qosımsha etiwinshe, Xalifa Erejep maqbarasınıń saqlanıw qalınıwı AQSh hám Ózbekstan arasındaǵı bekkem sherikliktiń dáliyli bolıp esaplanadı. «Biz elshilik qorı arqalı Ózbekstannıń bay tariyxın keleshek áwladlar ushın qásterlep saqlaw baǵdarındaǵı hárezketlerin qollap-quwatlawdan quwanışlımız. Bul jumı eki mámlekettiń mádeniy miyrastı qásterlep saqlawǵa bolǵan sadıqlıǵın jáne de bekkemleydi» dep óz sózinde toqtap ótti.

Bul joybar boyınsha jergilikli ilimpazlar hám restavradorlar esteliklerdi qorǵaw hám turizmdi turaqlı rawajlandırıwǵa baylanıslı seminarlarda qatnastı. Trenerler geodezikalıq ólshew hám fotogrammetriyanıń aldınǵı usılları menen tanıstırıp, qatnasıwshılardıń mádeniy miyras obyektlarin durıs hújjetlestiriw hám saqlaw qábiletin asırdı. Bunnan tisqari, qatnasıwshılar mádeniy obyektlardi úgiti-násiyatlaw hám keleshek áwladlar ushın olardıń pútinligi hám haqıyqıyılıǵın saqlaw arasındaǵı teń salmaqlılıqtı támiyinlewge qaratılǵan turaqlı turizm strategiyaların úyrendi.

Xalifa Erejep zıyarat etiw ornı jaǵdayın tolıq úyreniw ushın geofizika, geodeziya, arxeologiyalıq izertlewler, strukturalıq qadaǵalaw, 3D skanerlew, fotogrammetriya hám radiouglerodlardı anıqlaw sıyaqlı aldınǵı usıllardan paydalanılǵan. Joybar sheńberinde miymanlar ushın maqbara tariyxı hám qollanılǵan saqlaw usılları haqqında tolıq maǵlıwmat beretuǵın interaktiv elementlerge iye maǵlıwmatı taxtaları ornatıldı. Mobil qurılımlar arqalı paydalanıw imkaniyatın beretuǵın arnawlı audio qollanba da islep shıǵılǵan. Maqbara haqqındaǵı tariyxıy maǵlıwmatlar, onı konservaciyalawdaǵı jańalanıwlar hám zıyaratshılar ushın ámeliy maǵlıwmatlar menen bólisiw ushın arnawlı veb-saytı iske qosıldı [4].

Joqarıda toqtap ótkenimizdey Respublikamız aymaǵındaǵı kóplegen tariyxıy-mádeniy esteliklerdiń dizimleri alınǵanlǵın kórdik, endi olardı jámiyetshilik tárepinen ayrıqsha asırıp abaylawdı talap etedi. Bul tariyxıy-mádeniy estelikler kem ushıraytuǵınlıǵı menen ózine tartatuǵınlıǵı, xalqımızdıń milliy mentaliteti hám qádiriyatların ózinde sáwlelendirgenligi menen sayaxatshılardı ózine tartadı.

**Juwmaq.** Juwmaqlap aytqanda, tariyxıy-mádeniy esteliklerden turizm tarawında paydalanıw boyınsha erisilgen tabıslar menen birge, ádewir mashqalalar da kózge taslanadı. Atap aytqanda, sayaxatshılardı ózine tartıwda ayırım aymaqlar kesiminde unamalı nátiyjelerge erise almay atır. Sebebi, kóplegen arxitekturalıq estelikler ilimiy tiykarda izertlenip, sońǵı juwmaqqa kelinbegen, olar jaylasqan aymaqlar anıq kartası islep shıǵılmaǵan, sayaxatshılardı ózine tartıwı múmkin bolǵan ayırım tariyxıy-mádeniy esteliklerge sayaxatshılıq baǵdarları ashılmaǵan. Bunnan tisqari, tariyxıy-mádeniy obyektlar aymaqlarında xalıqaralıq normalarǵa juwap beretuǵın sayaxatshılıq infrastrukturası jaratılmaǵan.

Respublikamızda turizm tarawın jaqsılawdıń tiykarǵı jolları sıpatında tómendegiler usınıs etiledi:

- aymaqlıq kólemde tariyxıy hám mádeniy miyras esteliklerin qorǵaw hám asıravǵa arnalǵan ánjumanlardı

kóbirek ótkeriw, mádeniy miyras máselelerine itibardı qaratiw ushin ǵalaba xabar qurallarında ilimiy izertlewler nátiyjeleri boyınsha maǵlıwmatlardı turaqlı járiyalap barıw;

-tarawda fundamental hám ámeliy izertlewlerdi shólkemlestiriwde ilim hám innovaciyalıq texnologiyalardıń jetiskenliklerinen ónimli paydalanıw arqalı joybarlaw, restavraciya-tiklew jumsları materiallıq-mádeniy miyras obyektleriniń biybahalıǵın saqlap qalıwǵa háreket etiw;

-ilimpazlar, xalıq ustaları, restavradorlar, ekspertler menen tıǵız birge islesiw, onlaw sheberligindegi ózine tán

usıl, dástúr hám mekteplerdi rawajlandırıwdı, jámiyetlik qadaǵalawdı ámelge asırıwdı qollap-quwatlaw;

-materiallıq mádeniy miyras obyektlerin keńnen úgit-násiyatlaw hám ǵalaba en jaydırıw, tarawǵa mámleketlik-jeke menshik sheriklik mexanizmlerin, innovaciyalıq hám aldınǵı informaciya-texnologiyaların nátiyjeli engiziw, elektron xızmetlerdi rawajlandırıw;

-xalıqaralıq hám sırt el shólkemleri menen birge islesiwdi rawajlandırıw, sonıń ishinde, finans institutlarınıń grantları, kreditleri hám qáwenderlik qayırqomlıqların bul tarawǵa tartıw.

#### **Ádebiyatlar**

1. O‘zbekiston Respublikasining 2001-yil 30-avgustdagi «Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida»gi 269-II son qonuni. <https://lex.uz/docs/-25461>

2. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń 2001-jıl 28-dekabrdegi «Mádeniy miyras obyektlerin qorgaw hám olardan paydalanıw haqqında»ǵı 142/II-sanlı nızamı. <https://joqargikenes.uz/qr/documents/42/>

3. Buxoro deklaratsiyasi; ziyorat turizmi xalqaro forumi yakunlari. <https://kun.uz/news/2019/02/25/>

4. AQSh elchixonasi Qoraqalpog‘istondagi Xalifa Erejep maqbarasiga yangi hayot bag‘ishladi. <https://uz.usembassy.gov/uz/>

5. Mádeniy miyras obyektlerin qorgaw hám olardan paydalanıw ilmiy islep shıǵarıw Bas basqarması Qaraqalpaqstan Respublikası boyınsha aymaqlıq mámleketlik inspekciyasınıń 2004-2020-jılardaǵı esabatları.

**REZYUME.** Ushbu maqolada Vatanimiz tarixiy-madaniy merosi obyektlarini muhofaza qilish, me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, O‘zbekistonda xalqaro, ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar haqida so‘z yuritiladi.

**РЕЗЮМЕ.** В данной статье представлена информация об охране объектов историко-культурного наследия Каракалпакстана, нормативно-правовых документах, о проводимой работе по развитию международного, внутреннего и паломнического туризма в Узбекистане.

**SUMMARY.** This article describes the protection of Karakalpakstan’s historical and cultural heritage sites, regulatory and legal documents, and the work being done to develop international, domestic, and pilgrimage tourism in Uzbekistan.

#### **ТУРИЗМ ТАРАҰЫНЫҢ БҮГІНГИ КҮНДЕГИ ӘХМИЙЕТИ**

**Д.Қ.Турениязова** – ассистент оқытушы

*Инновациялық технологиялар университети*

**А.К.Аметов** – ассистент оқытушы

*Әжанияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты*

**Таянч сўзлар:** туризм, халқ, жамият, маданият, экономика, функция, ресурс.

**Ключевые слова:** туризм, население, общество, культура, экономика, функция, ресурс.

**Key words:** tourism, population, society, culture, economy, function, resource.

**Кирисиў.** Бүгинги күнде туризмди раўажландырыў әхмийетли ўазыйпалардың бири болып бармақта. Себеби туризм дүнья жәмийетшилигинде халықтың бәнтлигин тәмийинлеўге, экономиканың раўажланыўына имкан жаратып атырған тармақлардың бири. Буған себеп саяхатшылар тек ғана дем алып қоймастан, барған жери ҳаққында жаңа билимлерди асырыў, ол жердиң тарийхы, күнделик турмысы менен халықтың келип шығыўы, дәстүрлерине болған қызығыўшылығы ҳәм олардың сол мәмлекетте қалыўы. Түрли халықлардың мәдений өзгешелиги, бир-бирин тәкирарламасағы дүнья бойлап туризмнің раўажланыўына хызмет етеди [1]. Усының менен бирге, туризм пайдалы тараўдың бири ретинде тек ғана экономиканы, бәлким пүткил жәмийетти жанландырыў ҳәм модернизациялаўдың мәлим бир механизми ретинде ҳәрекет етиўи мүмкин. Мәденият глобалласыўы ҳәм миллетлер аралық татыўлық процесинде түрли халықлардың тарийхый ҳәм материаллық мийрасларын асырап абайлаў, раўажландырыў ҳәм жоқ болып баратырған дәстүрлерди қайта тиклеў мәселелери барған сайын үлкен әхмийетке ийе болмақта. Инсанның билимге

умтылыўы оның ажыралмайтуғын өзгешелиги болып табылады. Туризм бизге басқа халықлардың турмыс тәризи, тарийхы ҳәм мәденияты ҳаққындағы билимлеримиздиң байыўына жәрдемлеседи. Дүньяны өз көзлери менен көриў, үйрениў, еситиў, басқа халықлар мәдениятының айрықшалығын сезиў туризмнің қайта тиклеў функциясының зәрүрли структуралық бөлимлери болып, олар үлкен гуманитар потенциалға ийе. Басқа мәмлекет ямаса регионның турмыс тәризи, үрп-әдетлери менен танысыў инсанның руўхый дүньясын байытады.

**Әдебиятлар анализи ҳәм методлар.** Туризм термининиң келип шығыўы бойынша бир қатар көзқараслар бар болып, дәслепкилери туризм тарийхы жылнамаларында XVII-XVIII әсирлерде «Саяхатшылар»ға қарата айтылған [2]. «Всеобщем словаре XIX столетия» китабында туристлерге биринши тәрийп 1876-жылда бериледи [3]. «Большая советская энциклопедия»сында, Д.Н.Ушаковтың «Толковый словарь в четырех томах» китабында, М.Б.Биржаковтың «Введение в туризм» китабында «Туризм» термини француз тилинен алынып, «саяхат», «жүриў» мәнисин аңлатады [4]. Туризм терминин